

Retorikai lexikon. Főszerkesztő: Adamik Tamás. Kalligram. Pozsony 2010. 1300 lap

„Arra, hogy valamely szónoklat a népet elragadja, mindenekfelett az szükséges, hogy az nemcsak szép beszéd, hanem hogy szép tett legyen” (Eötvös József) – ezzel az idézettel indítja Előszavát a 2010 őszén megjelent *Retorikai lexikon*. Az idézetben megfogalmazott gondolatok napjainkban is aktuálisak. Ezért is hasznos, hogy a kezünkbe vehetjük Adamik Tamás, az ELTE BTK professzor emeritusának főszerkesztésében készült vastkos kötetet.

A közel 2500 éves retorika a jó beszélés tudománya, amely saját módszertannal, céllal rendelkezik. A hosszú évezredek alatt a retorika folyamatosan változott, és változik ma is: „az egyes korok változó igényeik szerint élnek vele, tanítják, alkalmazzák és kutatják” (*Retorikai lexikon*, a továbbiakban RL, 1028). Ennek ellenére csak egyetlen retorika létezik, amely a legrégebbi tudományok közé tartozik, és a „legfőbb céljának az igazság kiderítését és a megtalált igazság illő és megfelelő közlését tekinti” (RL, 1028). A lexikon *retorika* szócikkéből vett idézetek is azt erősítik, hogy a retorika olyan tudomány, amely állandóan bővül (lásd komparatív vagy összehasonlító retorika, vizuális retorika stb.), mind több tudományággal kerül kapcsolatba, és egyre inkább nélkülözhetetlen részévé válik mindennapjainknak is.

Hazánkban a rendszerváltás óta újra reneszánszát éli a tudományos és gyakorlati retorika. Ezt bizonyítja számos, a retorika egyes területével foglalkozó tanulmány, könyv, tankönyv megjelenése (pl. Adamik Tamás – Adamikné Jászó Anna – Aczél Petra 2004. *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest). Lexikon, amely a retorika minden területét bemutatná, viszont eddig még nem született. Ezért is jelentős e mű megjelenése. A nemzetközi szakirodalom több retorikai lexikont is számon tart, amelyek angol, francia, német stb. nyelven jelentek meg. Szerkezetüket tekintve a legtöbb csak a retorika fő fogalmait mutatja be egy-egy szócikkben, illetve néhányukban szó esik azokról a tudósokról, nagy rétorokról, akik jelentős szerepet játszottak a tudományág fejlődésében. E válogatások azonban szűk körűek, mivel a szócikkek főleg az ókori és a legújabb kori szerzőkről szólnak, és a közbeeső évszázadok képviselőiről nem vagy alig esik szó.

Jelen munka a nemzetközi, hasonló témájú köteteknél is többre vállalkozott. Az 1300 oldalas magyar lexikonban megtaláljuk a retorika jól meghatározható négy tárgykörének: a szónok feladatai, a szónoki beszéd részei, a szónoki beszéd fajtái és a perügyvitel jogi vonatkozásainak kombinációjából létrejövő fogalmak magyarázatát. Így olvashatjuk például az *invenció*, az *előadásmód*, a *szónoki előgyakorlatok*; az *érv*, a *meggyőzés*, a *manipuláció*; *beszédfajták*, a *vád- és védőbeszéd*, a *replika*, a *bírói ítélet*; a *stílus*, a *stílusnemek*, a *stíluserények*, a *szókép*, az *alakzat* szócikkeit. De mellettük megismerhetjük – és nemcsak az ókor, de a középkortól a reneszánszon át egészen napjainkban is alkotó, meghatározó külföldi és hazai – nagy retorikai szakírók: Arisztotelész, Quintilianus, Cicero,

Szent Ágoston, Thomas de Chobham, Baldassare Castiglione, Cyprianus Soarius, Ivor Armstrong Richards, Szvorényi József, Névy László, Bognár Elek stb.; híres, nagy hatású szónokok: Démoszthenész, Aranyaszájú Szent János, Jacques Bénigne Bossuet, William Ewart Gladstone, Benjamin Disraeli, August Bebel, Martin Luther King, Pázmány Péter, Kossuth Lajos, Kölcsei Ferenc, Márton Áron, Kéthly Anna stb. életét és tevékenységét. Vagy olvashatunk a modern és a posztmodern korszakot meghatározó Chaïm Perelman, Mihail Bahtyin, Walter Ong, Jacques Derrida stb. munkásságáról.

A szerzők törekedtek azoknak a korszerű és legújabb elméleteknek, ismereteknek az összefoglalására, amelyek a retorika tudományának változásában meghatározók. Így megtaláljuk a *beszéddaktus-elméletéről*, a *kommunikációelméletéről*, a *narratológiáról*, a *konverzációelméletéről*, a *reader response*-ről szóló összefoglalókat, illetve megismerhetjük a retorika legújabb irányzatait: a *kognitív retorikát*, a *generatív és komparatív retorikát*, a *média- és vizuális retorikát*. A lexikon naprakészségét bizonyítja, hogy külön szócikkek tárgyalják a legújabb technikai eszközökkel összefüggő *e-retorika*, *sms-retorika*, *médiaretorika* tárgyköreit.

A lexikont figyelmesen lapozó átfogó képet kap a különböző nemzetek, kultúrák retorikáján keresztül az egész tudományág kultúrtörténeti fejlődéséről. Köszönhető ez annak a gazdag anyagnak, amely a klasszikus görög, római és a magyar retorika története mellett bemutatja, az angolszász, a francia, a héber, az indiai, a kínai, a német, valamint a szláv népcsoportok, így a cseh, a fehér-orosz, a lengyel, az orosz, a szlovák, az ukrán retorikákat is.

Könnnyen kezelhetővé és tanulhatóvá tették a szerzők a lexikont azáltal, hogy a szócikkek megnevezésekor előnyben részesítették a magyar szakszavakat az idegen kifejezésekkel szemben (pl. *szókép*, *törvényészki beszéd*, *érv*, *körmondat*). Tették ezt azért, „mivel a retorikának Magyarországon is nagy hagyományai vannak, és bizonyos szakterminusok magyar megfelelői is meghonosodtak már” (RL, 8). A magyar kifejezések után, zárójelben mindig megtalálható a fogalom görög és latin eredetije, például *ismétlés* (gör. *epanalépszisz*, *palillogia*; lat. *repetitio*, *iteratio*). A fontosabb és ismertebb idegen kifejezések külön, keresztutalásokkal is szerepelnek a szócikkek között. A lexikonban meglehetősen gazdag utalási rendszert találunk. Ez elősegíti egy-egy fogalom minél teljesebb feldolgozását, értelmezését. Az egyes szócikkek felépítése és hosszúsága függ a címszók jellegétől, témájától. Az átfogó szócikkek hosszabbak, történeti szempontúak (pl. *alakzatok*, *szóképek*), míg a leíró jellegűek rövidebbek, a fogalom meghatározásával kezdődnek, például: „*Átlépés*. (gör. *hüperbaton*, lat. *transgressio*). Felcserélésen (*transzmutáción*) alapuló szóalakzat (→ *alakzat*), két, szerkezetileg összetartozó nyelvi egység (szószerkezet, tagmondat) szétválasztása a szórend v. mondatrend megváltoztatásával” (RL, 98). A szócikkeket sok esetben számos idézet, példa színesíti, teszi még teljesebbé. A példák tárháza igen gazdag, az ókori rétoroktól vett sorok mellett megtaláljuk az elmúlt korok és napjaink szónokaitól származó vagy a szépirodalomból vett idézeteket. A *halmozás* szóalakzat illusztrálására például Cicero, Luther és Eötvös sorait használták a szerzők. De olvashatunk idézetet Petőfi Sándortól, Ady Endrétől, Kosztolányi Dezsőtől, Karinthy Frigyesztől, Parti Nagy Lajostól és még sok más írótól, költőtől. Legyen szó bármelyik szócikkről, minden esetben a témával kapcsolatos, bőséges szakirodalmi ajánlással zárul a bemutatása. A felsorolt szakirodalmak közül néhány beépül a szócikkbe (ezekre mindig találunk a szócikken belül is hivatkozást), a többi pedig a lexikonhasználót segíti, motiválja a témával kapcsolatos további ismeretbővítésre, kutatásra. A megnevezett irodalmakat a szerzők beszámolták. Ez a könnyebb áttekinthetőséget, valamint a szócikken belüli utalásokat segíti, ugyanis a szócikk belsejében csak ez a szám utal a hivatkozott műre, illetve az utána következő oldalszám az idézett helyre. A sokat idézett művek esetében egységes rövidítéssel éltek a szerzők. A rövidítések jegyzéke a könyv elején, az előszó után található. Érdemes megemlíteni, hogy a szócikkek a Nagylexikon mintájára, a nemzetközi ábécé szerinti sorrendben követik egymást.

A *Retorikai lexikon* nemcsak hiánypótló, magas színvonalú, terjedelmes mű, de külalakjában is esztétikus, áttekinthető, igényes kiadvány. A Jászó Anna által szerkesztett lexikon megírásában összesen tizennégy szerző (Aczél Petra, Adamik Tamás, Balázs Géza, Bencze Lóránt, Benczik Vilmos, Boronkai Dóra, Hangay Zoltán, A. Jászó Anna, Jenei Teréz, Krupp József, Nemesi Attila László, Pető József, Polgár Anikó, Simon L. Zoltán, Szitás Benedek) működött közre. A jeles alkotógárda kimondott szándéka volt az is, hogy kiadványukkal Széchenyi István halálának 150. évfordulóján a „legnagyobb magyar” előtt egy olyan munkával tisztelegjenek, amely „a magyar olvasókörzség számára készült, mégpedig nemcsak a nyelv- és irodalomtudósok számára, hanem az átlagos műveltséggel megáldottak, középiskolások, egyetemi hallgatók, közéleti emberek, átlagértelmiségiek számára is” (RL, 8).

Reméljük, hogy ez a nagyszerű mű valóban minél több olvasóhoz jut majd el, és mindenki megtalálja benne azt a tudást, amelyet egyéni életében, szakmájában hasznosítani tud.

Raátz Judit

főiskolai tanár

ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék